

DOI: 10.46340/ephd.2021.7.1.15

Bohdan Guliamov

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8523-5420>

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

SOCIAL DOCTRINE OF THE ECUMENICAL PATRIARCHATE ON ECUMENISM AND INTERRELIGIOUS RELATIONS

Богдан Гулямов

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА ДОКТРИНА ВСЕЛЕНСЬКОГО ПАТРИАРХАТУ ПРО ЕКУМЕНІЗМ ТА МІЖРЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ

The article analyzes the motives for the formation of modern social doctrine of the Patriarchate of Constantinople. As a result of researching the circumstances of writing the document "For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church" and discussions about its significance, it was revealed that the social teaching of the Patriarchate of Constantinople has the character of a liberal dialogical doctrine, which has great ecumenical significance. The Ecumenical Patriarchate seeks to develop a social doctrine based on the recognition of the dignity of the individual as a core value and the construction of a network of communities that would ensure a harmonious life of the individual and decent conditions for such a life. In March 2020, the Ecumenical Patriarchate proposed an updated social doctrine in a special document 'For the Life of the World'. Significant theoretical innovations of this document require systematic analysis, as its content has of great theoretical and practical importance. The new social doctrine of the Ecumenical Patriarchate, proposed in March 2020, has great humanistic potential, and its emergence is a new stage in the development of Orthodox personalism and communitarianism. It is proved that the modern social teaching of the Ecumenical Patriarchate is significantly influenced by the theology of communication and polemics with religious fundamentalism. The social doctrine of the Ecumenical Patriarchate has the doctrine of ecumenism and interreligious dialogue in its essential part, because social doctrine is designed to indicate ways to achieve peace and overcome religious fundamentalism. If the question of attitude to other churches is an appendix to the main content of social doctrine in the Russian Orthodox Church, then for the Ecumenical Patriarchate it is an integral part of the doctrine. The social doctrine of the Ecumenical Patriarchate is based on the assertion of identity between the Church in general and the Orthodox Church. Both anti-ecumenical and ecumenical concepts can be deduced from this axiom. Many local Orthodox churches draw fundamentalist and exclusivist conclusions. The social doctrine of the Ecumenical Patriarchate, on the contrary, draws conclusions from the identity of the Church in general with the Orthodox Church about the special responsibility of the Orthodox Churches for ecumenical dialogue. The assertion of the fidelity of Orthodoxy to ecumenism is the fruit of a special hermeneutics of the Orthodox tradition of dialogue and cooperation with other churches from 1902 to the present day.

Keywords: social doctrine of the church, personalism, communitarianism, ecumenism, interreligious dialogue, Orthodox tradition, Ecumenical Patriarchate.

Постановка проблеми. Православне соціальне вчення на початку XXI століття стало ареною протистояння гуманістичних і фундаменталістичних богословських стратегій, що безпосередньо справляє вплив на долю соціальної доктрини як самостійної академічної дисципліни та як частини християнської етики. Сьогодні від змісту та форми презентації соціального вчення все більше

залежить авторитет католицької та православної церков, розвиток діалогу релігійного та світського світоглядних дискурсів, доля міжрелігійного діалогу. Значний розвиток християнського гуманізму соціального вчення в православ'ї на початку ХХІ століття у протистоянні з фундаменталізмом лише починає аналізувати науковцями, тоді як ця тематика має велике теоретичне і практичне значення для соціальної філософії, релігієзнавства філософії освіти.

Актуальність. Формування у межах соціального вчення Вселенського патріархату теоретичних основ для нового православного гуманізму робить нагальним завдання систематичного аналізу як позитивних рис такого гуманізму, так і його меж. Оскільки такий гуманізм соціального вчення Вселенського патріархату визначається багато у чому методологією формування соціальної доктрини, то важливо здійснити аналіз такої методології. Цей аналіз важливий з огляду на те, що соціальне вчення лише поступово звільняється від статусу релігійного знання, яке пропонується з позицій авторитету, і набуває рис класичної наукової раціональності, яка може бути прийнятною в університетському дискурсі.

Мета статті – наліз основних рис соціального вчення Вселенського патріархату щодо екуменізму та міжхристиянських відносин.

Методи дослідження: для аналізу документів, що виражають соціальне вчення Константинопольського патріархату застосовано герменевтичний метод. Для пояснення характеру цього соціального вчення застосовано порівняльний (компаративний) аналіз, релігієзнавчий і богословський аналіз еволюції основних ідей християнської соціальної доктрини.

Ступінь дослідження, аналіз останніх публікацій. Поява нового соціального вчення Вселенського патріархату на початку 2020 року¹ привела до ряду важливих дискусій, що були організовані Грецькою архієпископією в США та в якій взяли участь провідні православні богослови сьогодення. Секретар Вселенського патріарха Варфоломія отець Іоанн Хриссавгіс, який очолював комісію богословів з написання цього нового соціального вчення та єпископ Максим обговорили загальне значення документу². Професор Арістотель Папаніколау та Хенк Ханеграафф аналізували основні принципи соціального вчення щодо співвідношення релігійного і світського³. Брендон Галлахер і Філ Дорролл детально проаналізували нові ідеї соціального вчення щодо християнського екуменізму та міжрелігійних відносин⁴. Ця дискусія має найбільше значення для нашого дослідження, хоча під час обговорення соціальної доктрини Вселенського патріархату Брендон Галлахер і Філ Дорролл намагалися приховати наявність значного новаторства. Керрі Фредерік Фрост і Філіп Мамалакіс дебатували щодо новел у соціальному вченні про шлюб і родину⁵. Ніколас Казарян та Єлизавета Кітанович розглянули особливості нового соціального вчення про права людини⁶. Професор Джордж Демакопулос та о. Мартін Джонсон детально обговорили нові пропозиції соціального вчення щодо тематики бідності та багатства, зростання соціальних нерівностей у різних соціумах та реакцію на ці проблеми Православної церкви⁷. Гейл Волощак та Тім Патіцас показали деякі новації соціального вчення Вселенського патріархату стосовно співвідношення релігії та науки⁸. В цілому аналіз того, якими є головні методологічні особливості соціального вчення Вселенського патріархату стосовно екуменізму ще не було здійснено.

¹ Greek Orthodox Archdiocese of America, Ecumenical Patriarchate (2020). *For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church* <https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=en_US> (2021, березень, 21).

² Youtube.com (2020). *A New Document in the Church w/Fr. Chris and special guests Bishop Maxim & Fr. John Chryssavgis* <<https://youtu.be/yZULvc4MaWA>> (2021, березень, 21).

³ Youtube.com (2020). *A New Document in the Church. Religion and the Public Square* <<https://youtu.be/kjnGM-m6DC4>> (2021, березень, 21).

⁴ Youtube.com (2020). *New Document in the Church. Ecumenical and Interfaith Relations* <<https://youtu.be/7MOTr7kCtIk>> (2021, березень, 21).

⁵ Youtube.com (2020). *For the Life of the World. Marriage and Family* <<https://youtu.be/XXkNkcDiVFw>> (2021, березень, 21).

⁶ Youtube.com (2020). *Digital Series For the Life of the World: Orthodoxy and Human Rights* <<https://youtu.be/iWELWMGZu38>> (2021, березень, 21).

⁷ Youtube.com (2020). *For the Life of the World. Poverty & Wealth* <<https://youtu.be/ZDNWUgc6c5I>> (2021, березень, 21).

⁸ Youtube.com (2020). *A New Document in the Church. Religion and Science* <<https://youtu.be/5cA7TGdbmP8>> (2021, березень, 21).

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Важливою складовою соціальної доктрини вже традиційно є вчення про екуменізм та міжрелігійні відносини. Ця тематика органічно продовжує рефлексії соціальної доктрини щодо миротворчості як суттєвого покликання кожної людини і християн особливо. Також православна Церква виходить із тієї очевидної істини, що світ очікує від християн прикладу єдності та мирного співіснування. Отже, виходячи з цих загальних причин, вчення про екуменізм та міжрелігійні відносини є частиною соціального вчення. Відносини з іншими церквами та іншими релігіями – велика окрема тема, яка випадає із тематики відносин із цілим соціумом. Адже мова йде про відносини з людьми, які переважно визнають існування Єдиного Бога, та про відносини з особами, які називають себе християнами. Конфлікти між різними християнськими конфесіями у минулому, в тому числі недавньому, підірвали авторитет християнства у соціумі. Мир між християнами та релігіями необхідний вже хоча б тому, що всі разом віруючі можуть протистояти «руйнівному матеріалізму» сучасної культури споживання, тенденціям знецінення особистості, нації, релігії та всіх елементів особистої ідентичності¹, а також запобігати розповсюдженню релігійного екстремізму та фундаменталізму, які сьогодні виявилися неадекватною реакцією на новий виклик знеособлюючого глобального ринку². Дослідники звертають увагу на те, що в останні роки з'явився парадоксальний феномен «екуменічної взаємодії» фундаменталістів різних церков та релігій. Це викликає очевидне занепокоєння у авторів соціальної доктрини, так само як тенденції до релятивізації екуменічних теорій та практик у ліберальних колах християн.

Православний екуменізм сьогодні будується на визнанні тотожності Церкви як такої та Православної Церкви. «Православна Церква мислить себе як єдину, святую, соборну й апостольську Церкву, про яку йдеться в Нікео-Царгородському Символі віри. Вона є Церквою Соборів, харизма й повноваження якої не переривалися з часів Апостольського Собору в Єрусалимі (Діян. 15:5–29) й дотепер. Їй не бракує нічого, щоб бути повною мірою кафоличним і єдиним Тілом Христовим, і вона має всю повноту таїнственої, віровчительної і пастирської благодаті. Як писав о. Георгій Флоровський, «справді, православні не можуть не стверджувати, що сутнісна тотожність Православної Церкви з Церквою всіх віків, і зокрема з «давньою Церквою» (*die Urkirche*), є її єдиною «специфічною» чи «відмінною» рисою в «розділеному християнстві». Іншими словами, вона не одна з церков, а сама Церква, як така. Це проголошення надзвичайно сильне, але справедливе й правильне. Тут більш ніж непорушна історична безперервність, яка, звичайно, абсолютно очевидна; тут, насамперед, повна духовна й онтологічна тотожність, та сама віра, той самий дух, той самий етос. Це і є відмінною рисою православ'я»³. Відразу зазначимо, що із тези про тотожність Церкви всіх віків або Тіла Христова та Православної Церкви можна цілком зробити антиекуменічні висновки. До речі, коли у 2000 році Католицька Церква заявила аналогічну тезу в спеціальній декларації, підписані кардиналом Ратцингером⁴, багато православних богословів побачили у цьому зраду вченню про «Церкви-сестри». Але дуже швидко стало очевидним, що тези про Церкви-сестри були скоріше ритуальними риторичними прийомами, ніж продуманою богословською доктриною. Цікаво, що у 1943 році, із тези про тотожність Церкви взагалі з Католицькою Церквою папа Пій XII виводив необхідність засудження екуменізму. Однак такі часи вже позаду. Тотожність Церкви взагалі та Православної Церкви може слугувати вихідним пунктом для екуменічної концепції, причому в різноманітних її варіантах. Наприклад, Г.Флоровський бачив обмежене значення екуменізму: істинна церква веде діалог з іншими християнами задля того, щоб свідчити їм істину і створювати умови для їх навернення у єдину вповні істину церкву. Видатний православний богослов початку ХХІ століття Девід Гарт пропонує протилежну інтерпретацію максимально широко розуміння екуменізму⁵. А саме: існують дві церкви, що претендують на свою повну тотожність із Церквою

¹ Greek Orthodox Archdiocese of America, Ecumenical Patriarchate (2020). *For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*, 59. <https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=en_US> (2021, березень, 21).

² Там само.

³ Там само, 50.

⁴ Vatican.va (2020). *Congregation for the Doctrine of the Faith. Declaration «Dominus Jesus»* <https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html>(2021, березень, 21).

⁵ Hart, D. B. (2014). *The Myth of Schism* <https://www.clarion-journal.com/clarion_journal_of_spirit/2014/06/the-myth-of-schism-david-bentley-hart.html> (2021, березень, 21).

всіх віків, із Тілом Христовим: це Православна і Католицька Церкви. Гарт вважає таку самосвідомість невідповідною. На думку Гарта, Рим і Константинополь у 1054 році не мали повноважень на вчинення схизми, і фактично ця схизма не відбулася ні тоді, ні пізніше. За Гартом, православні та католики продовжують бути однією Церквою, навіть якщо не визнають цього. Така радикальна трактовка початкової тези про повну тотожність є занадто сміливою для православних і католиків: звичайно визнається існування невидимої єдності, а екуменізм розглядається як зусилля, спрямовані на досягнення видимої єдності. При цьому заперечення існування Церкви взагалі як чогось більшого за Православ'я не означає заперечення того, що у світі існує велика кількість християн за межами Православної Церкви. Можна у них бачити «анонімних православних» чи «несвідомих православних» за взірцем того, як Раннер у християнах не-католиках бачив «анонімних католиків». Наскільки християни є дійсно християнами, настільки вони причетні до Православної Церкви. Слід нагадати, що «еклезіологія тотожності» у її католицькій інтерпретації передбачає визнання трьох варіантів відношення Церкви і християнських спільнот. Повна тотожність стосовно Католицизму на одній стороні та протестантські спільноти, в яких церква «перебуває», – це два полюси, які визнанні у документах Другого Ватиканського собору. Православні помісні Церкви знаходяться згідно з документами цього собору в становищі «майже тотожності». Але якщо читати підписану Ратцингером Декларацію 2000 року, то Православні помісні церкви теж є спільнотами, в яких Церква перебуває, і саме як неповноправні не можуть бути «сестрами»: церква одна, і лише повна тотожність може бути ознакою повноти спілкування.

Соціальна доктрина Вселенського патріархату намагається залишити у стороні всі ці теорії екуменізму, які виводяться із «еклезіології тотожності», оскільки вони породжують очевидні антиномії та не сприяють вирішенню теоретичних проблем. Православна еклезіологія тотожності передбачає відкритість єдиної церкви до всіх християнських спільнот, але ступінь та міра відкритості, спосіб причетності чи єдності – все це залишається апофатичним. Описати таке бачення вдається через те, що церква не стає головним суб'єктом для екуменізму чи еклезіологічної єдності: церква лише слугує Богові, який задає моделі єдності. Мова йде про те, що Бог створює різні моделі відносин із Собою, і це задає контекст для існування екуменічного діалогу. Таким чином, онтологія, на яку спирається соціальна доктрина Вселенського патріархату, знову-таки передбачає первинність факту спілкування людини з Богом. Як у інших елементах соціальної доктрини, саме глибока аналітика відносин особистості та спільнот з Богом як первинної реальності, дозволяє створити комплексну теорію, яка створює простір для відповідей світоглядні питання, а не породжує все нові питання. «Церква прагне постійного діалогу з іншими християнами. У православному розумінні, діалог первинно й присутньо є відображенням діалогу між Богом і людством: він ініціюється Богом і ведеться через Божественний Логос (*dia-logos*) – нашого Господа і Спасителя Ісуса Христа. Охоплюючи все людське життя, діалог відбувається в усіх наших зустрічах, особистих, соціальних або політичних, і завжди має поширюватись на представників інших релігій. Слово Боже містично присутнє в усіх наших зв'язках і взаєминах, постійно спрямовуючи наш обмін словами та ідеями до духовного єднання сердець у Ньому. Звісно, Православна Церква вважає своїм обов'язком завжди тлумачити інші традиції й погляди на основі того, що відкрив їй Бог. При цьому вона відкрита до всього, *що тільки істинне, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що гідне слави, що тільки чеснота й похвала* (Флп. 4:8) і радіє щоразу, коли виявляє це у своїх партнерах по діалогу. Хоча ми свідчимо про повноту християнської віри в Православній Церкві, наша прихильність екуменічним взаєминам з іншими християнськими конфесіями відображає цю відкритість до всіх, хто щиро шукає істину як воплочений Логос – Ісуса Христа – і хто залишається вірним своїй совісті. До того ж, Церква може стояти на цьому шляху разом з іншими християнами не лише з солідарності, заснованої на спільній історії та етичному баченні, а й тому, що інші християнські групи через хрещення в ім'я Пресвятої Трійці й сповідання віри Соборів стверджують і поділяють багато аспектів православного вчення й Передання»¹. В такому баченні діалогу як такого, що відбувається не лише між людьми та спільнотами, але за участю Бога, відбувається через Логос, пропонується теоцентричне бачення екуменізму. Вперше воно було запропоноване як розвинута доктрина в теології англіканського

¹ Greek Orthodox Archdiocese of America, Ecumenical Patriarchate (2020). *For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*, 54. <https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=en_US> (2021, березень, 21).

місіонера Л.Ньюбігіна. Згідно з останнім джерелом для всієї діяльності церкви є дія Бога. З дії Трійці, спрямованої на спасіння цілого світу, а не лише церкви, походить не лише діяльність Церкви взагалі та конкретних церковних спільнот, а й прояви Святого Духу в різних культурах та релігіях. А саме: різними шляхами людські особистості та спільноти підготовлюються Богом до зустрічі з церковною проповіддю. Л.Ньюбігін наводить приклади з індійських реалій, оскільки він сам проповідував в Індії. В культурі завжди існує не лише певна загальна відкритість до християнських ідей та цінностей, а завжди існують певні концепти та слова, які є придатними для проповіді. Також завжди віднайдуться в місцевих контекстах носії національних культур, які будуть готові проповідувати християнство на мові народу і культури, які існують в цій країні. Відповідно, Л.Ньюбігін вважає, що попередня робота Бога завжди має враховуватися місіонерами, які діють не самі, а втілюють певну дію Бога у створеному Богом контексті. Таке бачення місії формує культури виключної поваги до всіх релігійних культур, з якими вступає у діалог християнин при здійсненні місіонерської та соціальної роботи, при теоретичному і практичному екуменічному діалогові. Ньюбігінівське теоцентричне бачення місії та екуменізму походить від теоцентризму Карла Барта та від написаної під його безпосереднім впливом декларації місіонерської конференції, що відбулася в Вільмінгені 1952 року. Місія, в тому числі поза «християнським світом» у нових контекстах завжди є «Місію Деї» – дія Бога, місія Бога, у якій Церква лише бере участь, наскільки це можливо для Церкви. Сучасні православні теологи переймають це теоцентричне бачення місії та екуменічного діалогу, але умовою успішності такого діалогу вважають не дію Святого Духу, а дію Логосу. Така специфіка православного богослов'я екуменізму викликана актуалізацією вчення про Логос, яке було характерне для ранньої доби існування християнства та було частково засвоєне у православній традиції візантійського періоду та наступних століть. Ісус Христос як втілений Логос є центром койнонії (спільноти-спілкування) усіх причетних до нього християн, центром Церкви як містичної реальності. Взаємодія Церкви із оточуючим світом завжди має кінцевою метою долучення всієї реальності до втіленого Логосу. Повнота втіленості Логосу в усій реальності має есхатологічний характер, і в умовах земного життя завжди може бути реалізована лише частково. Логос, який втілюється, є не лише Особистістю Сина, але й раціональною Основою для світової гармонії, для життя, для людської природи. Бачення Логосу як начала, яке активно виявляється при реалізації місійної та діалогічної природи Церкви, суперечить еклезіології В.Лоського. Останній вважав, що Христос-Логос визначає лише спасіння людської природи, а особиста діяльність та довершеність вірних можливі завдяки дії Святого Духу. Подолання розколу між христоцентричним і пневмоцентричним аспектами сотеріології та еклезіології відбувалося поступово і у декларації Вселенського патріарху бачимо вже завершення цього процесу. Персоналізм, який долає виключну пневмацентричність, активно осмислює корені особистості християнина в Логосі та Його Початкові – Отці, виявляється тріадоцентричним. «Бог є Отцем усіх родів небесних і земних. Логос Божий пронизує все, і все було створено через Його Логос. Дух Божий перебуває всюди, осяваючи й оживляючи все суще. І тому творіння повсюдно проголошує силу, мудрість і милість свого Творця; Бог присутній у будь-який час і в кожному місці для тих, хто шукає істину»¹. Таке бачення Церкви як Першої Присутності Бога як Логосу, а вже разом із Логосом – присутності Бога як Отця і як Святого Духу – є надзвичайно важливим. Бог присутній скрізь, а не лише в певних межах церковних громад. Саме тому Православна Церква вступає у діалог не лише з іншими християнськими конфесіями, «а й виходить назустріч нехристиянським релігіям і релігійним громадам, відкритим до істини й Божого поклику»². Вчення про Логос сприяє відродженню універсального бачення Церкви як відповідальної за все людство. Саме відчуття та усвідомлення універсальної відповідальності «за всіх і за все» веде до плекання діалогу з усіма та намагання досягати максимально можливої єдності. При цьому, Православна Церква вдячна Богові за усі елементи єднання, бо вважає, що єдність є більше даром від Бога, ніж предметом людських зусиль. Це контрастує з позицією Католицької церкви, яка визнає єдність даром від Бога, але при цьому велику увагу звертає на «єкуменічний обов'язок». А саме: католики слова Христа «Да будуть всі одно» розуміють як заповідь, яка потребує того, щоб християни її виконували або хоча б намагалися виконати. Православні богослови свідомі того, що ці слова сказані Ісусом Христом у молитві до Отця Небесного, і вони виражають прохання про єдність більше, ніж імператив єдності.

¹ Там само, 55.

² Там само.

Соціальна доктрина Вселенського патріархату визнає кілька форм екуменічного єднання. Перше – це досягнення власне церковної єдності, тобто спільність віри та участь у таїнствах Церкви. Фактично це означає «бути православним». Але якщо приймається не вся православна віра і не можлива спільна участь у таїнствах, то існують форми спільного свідчення і спільного служіння, які теж мають велике значення для екуменічної співпраці. «Хоча наразі видима єдність усіх християн у таїнствах видається лише далеким сподіванням, сила Духа Божого не знає перешкод, і Церква не може послаблювати зусиль, спрямованих на остаточне воз'єднання всіх, хто збирається разом в ім'я Христове. До настання того дня, допоки їхні серця й уми відкриті до дії Слова й Духа, християни всіх спільнот можуть зустрічатися в любові й разом працювати задля преображення світу. Зокрема, вони можуть співпрацювати у справах милосердя, являючи цим Божу любов світові, й спільно просувати соціальну і громадянську справедливість, проголошуючи Божу правду й мир усім народам»¹. Соціальна доктрина визнає не лише можливість спільного соціального служіння всім цього потребуючим, але і наголошує на можливості спільних молитв. Адже навіть якщо неможливо спільне євхаристійне причастя, можлива проста спільна молитва, яка має величезне значення, оскільки відкриває перспективи духовних пошуків в екуменізмі. Навчання себе та інших спільній молитві Богові може наблизити видиме єднання не менше ніж діалог та спільне служіння церков суспільству. Соціальна доктрина Вселенського патріархату стверджує: «навіть якщо вони поки не можуть насолоджуватися досконалим спілкуванням в повноті таїнственного життя Церкви, все ж хрещення у Святу Трійцю є для всіх християн закликком збиратися разом у молитві, спокутувати минулі помилки й заподіяні братам і сестрам образи, а також любити один одного як соратників і співспадкоємців Царства Божого»². Таким чином, виникає ясна дефініція: Православна Церква є Церквою як такою. Але усі, хто прийняв хрещення в ім'я Трійці є християнами, навіть якщо не належать власне до Православ'я. І усі християни можуть спільно молитися, хоча спільна участь у таїнствах можлива лише для православних. Таке бачення є цілком вірним, оскільки при неможливості чітко окреслити кордони реальності Церкви, можна ясно стверджувати, хто саме є християнином, а хто – ні.

Християнські спільноти мають із Православною Церквою різну ступінь близькості, у залежності від якої Православна Церква бачить різні можливості для розвитку діалогу і співпраці. Найбільш оптимістичними виглядають діалоги з церквами Сходу, що відділися у давнині, з Англійською і Римською церквами. «Православна Церква має особливо тісні стосунки з тими спільнотами, які безпосередньо походять від давньої Апостольської Церкви і поділяють з нею схоже розуміння апостольського дару єпископської наступності й схоже богослов'я таїнств: це давні Церкви Єгипту й Ефіопії, Вірменії, Асирійської традиції, Кентербері й Риму. Відповідно, православ'я веде важливі двосторонні діалоги з Римо-Католицькою Церквою та Англійським співтовариством і молиться, щоб ці діалоги принесли плоди повної єдності з Церквою»³. Православ'я має ту самосвідомість, що Православна Церква і є давньою Апостольською Церквою сьогодні. Також інші перелічені церкви переважно мають спадковість апостольської благодаті, і тому можуть претендувати на причетність до спадщини Апостольської Церкви. З цими церквами є перспектива повного єднання у спільному причасті. Особливо ця перспектива підкреслюється щодо Англійської та Римо-Католицької Церков, оскільки ці церкви свідомо прагнуть до єдності, а не перебувають у самозаспокоєності власного окремого існування. Православні Церкви розпочали діалог з Англійською Церквою у 1920-ті роки, і цей діалог успішно розвивався. У 1930-ті роки навіть звучали голоси богословів на користь можливості розпочати співпричастя на низовому рівні без перешкод. Сучасна терпимість англійських церков Заходу до широкого розуміння природних прав людини унеможливили розвиток діалогу, спрямованого на досягнення єдності. Те, що сьогодні соціальна доктрина Вселенського патріархату згадує про англійців як пріоритетних партнерів, є сміливим кроком, який має продемонструвати відкритість православ'я. Звичайно, найбільш важливою є згадка про Римо-Католицьку Церкву як ту, з якою можливе повне єднання. При цьому ця майбутня єдність тлумачиться як «єдність із Церквою», тобто саме Православна Церква вважається Церквою як такою та мислиться як центр єднання.

Віддаленість від Православної Церкви не може бути причиною засудження тих чи інших християнських церков. Православна церква «також перебуває в родинних стосунках з усіма

¹ Там само, 52.

² Там само.

³ Там само, 53.

християнськими спільнотами, і її любов до всіх однаково безумовна»¹. Таке твердження про імператив любові до усіх християн є радикальним навіть для ліберальної соціальної доктрини Вселенського патріархату.

Виправдання для екуменічної позиції як по відношенню до близьких, так і до інших церков, Вселенський патріархат знаходить у сталій традиції православного лідерства в екуменічному русі. «Ось уже понад століття Православна Церква відіграє провідну роль в русі до християнської єдності, дослухаючись до благання й настанови Господа, щоб усі були єдине (Йн. 17:21). Зокрема, Вселенський Патріархат найбільше серед православних взаємодіє з християнами інших спільнот і залишається постійним учасником численних двосторонніх і багатосторонніх діалогів з іншими великими християнськими Церквами. Власне, Вселенський Патріархат був одним із засновників Всесвітньої Ради Церков і має постійного офіційного представника в його центральних органах»². Таке тлумачення історичної ролі Православ'я в екуменічному русі засновується на тлумачення послання 1902 року як радикально екуменічного за змістом. У час написання послання не було настільки екуменічним, оскільки передбачало звичайні джентльменські кроки до співпраці та співіснування. Але коли від екуменічних проєктів часів заснування екуменічного руху в протестантському середовищі 1910 року, Всесвітня рада Церков перейшла до поміркованіших кроків, вони виявилися аналогічними до пропозицій Вселенського патріархату 1902 року. І через це тези послання 1902 року стали знаменитими, і почали самими православними тлумачитися як екуменічна програма, яка передбачала систему кроків, що були покликані сприяти зближенню церков та християн у діалозі та співпраці

Таким чином, при діалогові з усіма віросповіданнями та світоглядами центром діалогу є Логос, але при діалозі з християнами Православ'я знову стає еклезіоцентричним. Важливою є спрямованість на самоцінність діалогу та значення міжособистого спілкування, що підкреслюється у декларації³.

В цілому соціальна доктрина Вселенського патріархату наповнює конкретним змістом загальні формальні норми щодо екуменізму, які були створені у документах Всеpravославного собору.

Висновки. Соціальна доктрина Вселенського патріархату має вчення про екуменізм та міжрелігійний діалог своєю суттєвою частиною, оскільки соціальне вчення покликане вказати шляхи по досягненню миру і подоланню релігійного фундаменталізму. Якщо питання про ставлення до інших церков є додатком до основного змісту соціальної доктрини в Руській Православній церкві, то для Вселенського патріархату це інтегральна частина доктрини. Соціальна доктрина Вселенського патріархату за основу бере твердження про тотожність між Церквою взагалі та Православною церквою. Із цієї аксіоми можна вивести як антиєкуменічні, так і екуменічні концепції. Значна частина помісних православних церков робить саме фундаменталістичні та ексклюзивістські висновки. Соціальна доктрина Вселенського патріархату навпаки із тотожності Церкви взагалі із Православною Церквою робить висновки про особливу відповідальність православних церков за екуменічний діалог. Твердження про вірність Православ'я екуменізму є плодом особливої герменевтики православної традиції діалогів та співпраці з іншими церквами з 1902 року і до сьогодні.

References:

1. Greek Orthodox Archdiocese of America, Ecumenical Patriarchate (2020). *For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church* <https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=en_US> (2021, March, 21). [in English].
2. Hart, D. B. (2014). *The Myth of Schism* <https://www.clarion-journal.com/clarion_journal_of_spirit/2014/06/the-myth-of-schism-david-bentley-hart.html>(2021, March, 21). [in English].
3. Vatican.va (2020). *Congregation for the Doctrine of the Faith. Declaration «Dominus Jesus»* <https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html>(2021, March, 21). [in English].
4. Youtube.com (2020). *A New Document in the Church w/Fr. Chris and special guests Bishop Maxim & Fr. John Chrysavgis* <<https://youtu.be/yZULvc4MaWA>> (2021, March, 21). [in English].
5. Youtube.com (2020). *A New Document in the Church. Religion and Science* <<https://youtu.be/5cA7TGdbmP8>> (2021, March, 21). [in English].

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само, 60.

6. Youtube.com (2020). *A New Document in the Church. Religion and the Public Square* <<https://youtu.be/kjnGM-m6DC4>> (2021, March, 21). [in English].
7. Youtube.com (2020). *Digital Series For the Life of the World: Orthodoxy and Human Rights* <<https://youtu.be/iWELWMGZu38>> (2021, March, 21). [in English].
8. Youtube.com (2020). *For the Life of the World. Marriage and Family* <<https://youtu.be/XXkNkcDiVFw>> (2021, March, 21). [in English].
9. Youtube.com (2020). *For the Life of the World. Poverty & Wealth* <<https://youtu.be/ZDNWUgc6c5I>> (2021, March, 21). [in English].
10. Youtube.com (2020). *New Document in the Church. Ecumenical and Interfaith Relations* <<https://youtu.be/7MOTr7kCtIk>> (2021, March, 21). [in English].